

*Dr hab. Jerzy Lachowski, prof. UMK**

Czy stronę podmiotową zbrodni może charakteryzować nieumyślność?

Ewolucja regulacji prawnej dotyczącej strony podmiotowej zbrodni oraz typów kwalifikowanych przez następstwa w polskim prawie karnym

W Kodeksie karnym z 1932 r. w art. 13 wyrażono zasadę, że zbrodnie można popełnić wyłącznie umyślnie. Jednocześnie w przepisie art. 14 § 1 k.k. z 1932 r. postanowiono, że przestępstwo umyślne zachodzi nie tylko wtedy, gdy sprawca chce je popełnić, ale także wtedy, gdy możliwość skutku przestępnego lub przestępności działania przewiduje i na to się godzi. Na gruncie Kodeksu karnego z 1932 r. za zbrodnie uznawano przestępstwa zagrożone karą śmierci lub więzienia powyżej lat 5 (art. 12 k.k. z 1932 r. *in principio*). W art. 15 § 2 k.k. z 1932 r. wprowadzono zasady odpowiedzialności karnej za następstwa czynu, od których zależy wyższa karalność. Warunkiem odpowiedzialności było przewidywanie lub powinność przewidywania takiego następstwa. Z regulacji tej wynikało, że dla odpowiedzialności karnej za następstwo wystarczyła powinność jego przewidywania, która była kryterium obiektywnym, oderwanym od subiektywnych warunków przypisania zachodzących po stronie sprawcy, dlatego niekiedy uznawano tę regulację za przewidującą obiektywne warunki karalności¹. Warto w tym miejscu

417

* Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Prawa Karnego.

¹ Na temat zasad odpowiedzialności za następstwa na gruncie Kodeksu karnego z 1932 r. zob. J. Makarewicz, *Wykładnia kodeksu karnego. II. Dolus praesumptus*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1934, nr 11; S. Glaser, *Przestępstwa kwalifikowane przez następstwa (skutek) i przedmiotowe warunki karalności a polski kodeks karny*, „Gazeta Sądowa Warszawska”

podkreślić, że w Kodeksie karnym z 1932 r. nie było typu znamionnego następstwem czynu, od którego zależała wyższa karalność, który byłby zagrożony karą nie krótszą niż 5 lat więzienia, a więc miałby rangę zbrodni. Natomiast wśród przestępstw kwalifikowanych przez następstwo można wskazać m.in. typ z art. 230 § 2 k.k. z 1932 r., gdzie spenalizowano nieumyślne następstwo w postaci śmierci człowieka, które miało wynikać z umyślnego uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia, spędzenia płodu lub porzucenia dziecka poniżej lat 13 albo osoby znajdującej się pod opieką lub nadzorem z powodu nienormalności lub nieprzytomności.

Od zasady wyrażonej w art. 13 k.k. z 1932 r. można jednak wskazać pewien wyjątek. Warto zwrócić tutaj uwagę na treść przepisu art. 1 § 1 ustawy z dnia 21 stycznia 1958 r. o wzmożeniu ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstwa², zgodnie z którym odpowiedzialności karnej podlegał ten, kto dopuszczał się z chęci zysku przestępstwa przewidzianego przepisami Kodeksu karnego z 1932 r. lub innych ustaw, wyrządzając z winy swej szkodę w mieniu społecznym. W przypadku, gdy szkoda wynosiła ponad 50.000 zł. do 100.000 zł. sprawca podlegał karze więzienia na czas nie krótszy niż 5 lat. Przepis stanowił o przestępstwach przewidzianych przepisami Kodeksu karnego z 1932 r. lub innych ustaw bez względu na postać winy (umyślne, nieumyślne), a więc w razie popełnienia przestępstwa nieumyślnego stypizowanego w Kodeksie karnym z 1932 r. lub innej ustawie znamiona opisanego wyżej czynu były wyczerpane częściowo nieumyślnie³. Jednakowoż z uwagi na treść przepisu art. 12 k.k. z 1932 r. w zw. z art. 92 k.k. z 1932 r. postanowiono, że przestępstwa zagrożone karą nie niższą niż 5 lat więzienia stanowią zbrodnie. Tak oto przewidziano w porządku prawnym zbrodnię, którą można było popełnić przynajmniej częściowo nieumyślnie.

Kodeks karny z 1969 r. uporządkował regulację dotyczącą przestępstw kwalifikowanych przez następstwo. W art. 8 k.k. z 1969 r. postanowiono, że sprawca przestępstwa umyślnego ponosił surowszą odpowiedzialność, którą ustawa uzależniała od określonego następstwa czynu, jeśli co najmniej powinien być i mógł je przewidzieć. Podkreślono w tej regulacji wyraźnie, że typ wyjściowy miał charakter umyślny, a więc był oparty na zamiarze bezpośrednim lub ewentualnym (art. 7 § 1 k.k. z 1969 r.), natomiast następstwo takiego czynu miało być objęte co

1933, nr 25–27; por. także A. Gimbut, *Następstwa czynu, od których zależy wyższa karalność w prawie polskim i na tle porównawczym*, Warszawa 1966.

² Dz.U. Nr 4, poz. 11 ze zm.

³ Por. wyrok SN z dnia 5 października 1962 r., I K 496/62, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Izba Wojskowa” 1963, nr 9, poz. 177.

najmniej nieumyślnością w postaci niedbalstwa (powinność i możliwość przewidywania następstwa). Wprowadzenie klauzuli, zgodnie z którą o przypisaniu następstwa decyduje co najmniej niedbalstwo, pozwoliło niekiedy przyjąć, że odpowiedzialność karna za typ kwalifikowany przez następstwo wchodzi w grę również wówczas, gdy sprawca to następstwo obejmował zamiarem, a ustawa nie przewidywała odrębnego typu umyślnego znamiennego takim samym skutkiem jak owo następstwo⁴. Takie założenie było jednak błędne, wszak w razie objęcia umyślnością określonego następstwa ustawodawca przewidywał zawsze odrębny typ umyślny zagrożony surowszą karą. Jednakowoż w art. 6 k.k. z 1969 r., podobnie jak w Kodeksie karnym z 1932 r., postanowiono, że zbrodnię można popełnić tylko umyślnie. Za zbrodnię uważano takie czyny, które były zagrożone karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 3 lata albo karą surowszą. W Kodeksie karnym z 1969 r. próżno szukać typu kwalifikowanego przez następstwo o randze zbrodni. Jednakże wskazać należy, że J. Kochanowski upatrywał takiego typu w art. 234 § 2 k.k. z 1969 r., zgodnie z którym odpowiedzialności podlegał ten, kto dopuszczał się czynnej napaści polegającej na spowodowaniu ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia⁵. Przestępstwo to zagrożone było karą od 3 lat pozbawienia wolności. Zaprezentowany pogląd był jednak oczywiście błędny, ponieważ przepis art. 234 § 2 k.k. z 1969 r. nie stanowił o następstwie, o którym mowa w art. 8 k.k. z 1969 r., a więc o dalszym skutku, lecz o skutku bliższym, wynikającym bezpośrednio z czynnej napaści. Nie miała zatem w tym przypadku zastosowania konstrukcja z art. 8 k.k. z 1969 r., a zatem należało uznać, że ciężkie uszkodzenie ciała i ciężki rozstrój zdrowia, o którym mowa w art. 234 § 2 k.k., musiały być objęte umyślnością, zgodnie z wymogiem wynikającym z art. 7 k.k. (umyślność w przypadku zbrodni). Taki też pogląd wyrażono w judykaturze⁶.

Kodeks karny z 1997 r., podobnie jak poprzednie dwa kodeksy, w przepisie art. 8 k.k. postanowił, że zbrodnię można popełnić jedynie umyślnie, a więc co najmniej w zamiarze ewentualnym (art. 9 § 1 k.k.). W art. 9 § 3 k.k. uregulowano zasady odpowiedzialności za typy kwalifikowane przez następstwa. Zgodnie z tym przepisem sprawca ponosi surowszą odpowiedzialność, którą ustawa uzależnia od określonego

⁴ Por. B. Michalski, *Ustawowe regulacje klauzuli nieumyślności*, „Państwo i Prawo” 1994, nr 7–8, s. 80.

⁵ J. Kochanowski, *Czy zbrodnię można popełnić z winy mieszanej?*, „Państwo i Prawo” 1970, nr 12, s. 993.

⁶ Zob. wyrok SN z dnia 2 maja 1974 r., III KR 5/74, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Izba Wojskowa” 1974, nr 9, poz. 171.

następstwa czynu zabronionego, jeżeli następstwo to przewidywał lub mógł przewidzieć. Odmienne jednak niż w Kodeksie karnym z 1932 r. oraz Kodeksie karnym z 1969 r. w części szczególnej w art. 166 § 3 k.k. przewidziano zbrodnię kwalifikowaną przez następstwo. Typ wyjściowy jest w tym przypadku zbrodnią polegającą na tym, że sprawca stosując podstęp albo gwałt na osobie lub groźbę bezpośredniego użycia takiego gwałtu, spowodził bezpośrednio niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia wielu osób, natomiast powiązany z nim następstwem miała być śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób.

Ustawą z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego⁷ zaostbrono karę za przestępstwo z art. 156 § 1 k.k. w ten sposób, że z kary od 1 roku do 10 lat pozbawienia wolności podwyższono zagrożenie, ustanawiając dolną granicę tej kary na poziomie 3 lat pozbawienia wolności. Tym samym występki z art. 156 § 1 k.k. przesunięto do kategorii zbrodni. Jednocześnie znacznie zaostbrono zagrożenie przestępstwa z art. 156 § 3 k.k., gdzie wprowadzono karę od 5 lat pozbawienia wolności, 25 lat pozbawienia wolności albo dożywotnie pozbawienie wolności. Kolejny typ kwalifikowany przez następstwo z kategorii występki przesunięto do kategorii zbrodni.

420

Ustawą z dnia 13 czerwca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw w art. 156 § 1 k.k. zaostbrono karę, przyjmując, że będzie to kara pozbawienia wolności od 5 do 20 lat, natomiast w § 3 wyeliminowano karę 25 lat pozbawienia wolności, co wiązało się z usunięciem tej kary z katalogu kar w art. 32 k.k.⁸ Zmianie uległo również zagrożenie przewidziane w art. 166 § 3 k.k., gdzie wprowadzono karę od 5 do 25 lat pozbawienia wolności, stwarzając tym samym możliwość wymiaru kary za tę zbrodnię w granicach od 15 do 25 lat. Nowelizacja zwiększa także liczbę typów kwalifikowanych przez następstwo o randze zbrodni. Warto wskazać, że do art. 197 k.k. dodano § 5, stanowiący typ kwalifikowany zgwałcenia przez następstwo w postaci śmierci, zagrożony karą pozbawienia wolności od 10 do 25 lat lub karze dożywotniego pozbawienia wolności.

Zestawienie przepisu art. 166 § 3, art. 156 § 3 i nowego art. 197 § 5 k.k. z art. 8 i art. 9 § 3 k.k. musi rodzić pytanie, czy następstwo opisane w tych przepisach ma być objęte umyślnością, czy też może być objęte nieumyślnością. Odpowiedzi na to pytanie będą poświęcone dalsze rozważania.

⁷ Dz.U. poz. 773.

⁸ Wskazana nowela została skierowana do Trybunału Konstytucyjnego przez Prezydenta RP i póki co nie obowiązuje. Sprawa została zarejestrowana w Trybunale pod sygn. Kp 1/19.

Strona podmiotowa zbrodni w Kodeksie karnym z 1997 r.

Wyżej wskazano, że zgodnie z art. 8 k.k. zbrodnie można popełnić tylko umyślnie. Oznacza to, że strona podmiotowa zbrodni ma polegać na zamiarze – dodajmy – co najmniej ewentualnym, oczywiście pod warunkiem, że taki zamiar może być wystarczający z uwagi na treść ustawowych znamion. Można jednak zadać w tym miejscu pytanie, czy przytoczone zastrzeżenie wynikające z art. 8 k.k. oznacza, że zbrodnia na wszystkich odcinkach musi charakteryzować się umyślnością, czy też możliwa jest sytuacja, w której „pewien fragment” zbrodni od strony podmiotowej będzie objęty nieumyślnością.

A. Zoll, komentując przepis art. 8 k.k., wskazuje, że „możliwe jest, że czyn zabroniony stanowiący z uwagi na wysokość ustawowego zagrożenia zbrodnie będzie realizować też znamiona typu kwalifikowanego przez następstwo, które może nie być objęte zamiarem (art. 166 § 3 k.k.)”⁹. Dalej Autor podaje, że dopuszczalny jest zbieg przepisów (art. 11 § 2 k.k.), z których jeden będzie opisem czynu zabronionego o randze zbrodni, a drugi występkę i to nieumyślnego¹⁰.

Natomiast A. Grześkowiak, analizując przepis art. 8 k.k., podkreśla, że zbrodnie należą do najcięższej kategorii przestępstw i dlatego mogą być popełnione tylko umyślnie. Zbrodni nieumyślnych po prostu nie ma. Jednocześnie Autorka wskazuje, że tam, gdzie w grę wchodzi kombinacja umyślności z nieumyślnością, o zbrodni mowy być nie może, albowiem ich strona podmiotowa nie jest jednolita¹¹.

Z kolei T. Przesławski podkreśla, że w przypadku zbrodni umyślnością powinno być objęte zachowanie oraz jego skutki¹². Podobny pogląd wyraził również M. Mozgawa, który stanowczo stwierdza, że zasada umyślności ma w przypadku zbrodni charakter bezwzględny, co oznacza, że przypisanie zbrodni jest możliwe tylko wówczas, gdy umyślnością objęte są wszystkie ustawowe znamiona¹³.

Nie może ulegać wątpliwości, że czyn zabroniony o randze zbrodni na wszystkich odcinkach musi być objęty umyślnością. Oznacza to, że

⁹ A. Zoll, [w:] A. Zoll, W. Wróbel (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz do art. 1–52*, Warszawa 2016, s. 142.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ A. Grześkowiak, *Komentarz do art. 8*, [w:] A. Grześkowiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019.

¹² T. Przesławski, *Komentarz do art. 8*, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, Legalis.

¹³ M. Mozgawa, *Komentarz do art. 8*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, Lex 2019, teza 2.

wszystkie znamiona takiego czynu muszą być objęte zamiarem, nie jest zatem dopuszczalne, aby którekolwiek z nich było objęte nieumyślnością. Przemawia za tym kilka argumentów.

Po pierwsze, przepis art. 8 k.k. wyraźnie podkreśla, że zbrodnię można popełnić tylko umyślnie. Stwierdzenie „tylko umyślnie”, mające kategoriyczny wydźwięk, rozumieć należy jako „jedynie, wyłącznie” umyślnie. Oznacza to, że dla scharakteryzowania strony podmiotowej czynu zabronionego o randze zbrodni ustawodawca przyjmuje tylko jedną jej postać, a mianowicie umyślność. Żadne znamię zbrodni, w świetle przepisu art. 8 k.k., nie może być objęte nieumyślnością, wszak nieumyślność jest charakterystyczna tylko dla występków, co zresztą wynika ze zdania drugiego przepisu art. 8 k.k., a także dla wykroczeń, na co wskazuje treść art. 5 k.w.

Po drugie, wymaganie tylko umyślności dla scharakteryzowania strony podmiotowej czynu zabronionego o randze zbrodni uzasadnione jest również surowością sankcji przewidzianej dla tej kategorii czynu zabronionego. Zbrodnie są zagrożone karą pozbawienia wolności nie niższą od 3 lat albo karą 25 lat pozbawienia wolności, albo dożywotniego pozbawienia wolności (a po wejściu w życie noweli z dnia 13 czerwca 2019 r. – karą od 3 do 30 lat pozbawienia wolności albo karą dożywotniego pozbawienia wolności). Aksjologicznie oraz logicznie tak surową karalność czynu o randze zbrodni może uzasadniać podwyższony standard wymagań odnośnie do strony podmiotowej, a zatem tylko umyślność. Warto również dodać, że zasada spójności systemowej przemawia za koniecznością stosowania zasady umyślności do wszystkich znamion zbrodni. Skoro bowiem spotykają się one z najsurowszymi karami, to m.in. dlatego, że od strony podmiotowej charakteryzuje je intencjonalność, która wskazuje na podwyższony poziom naganności, a w każdym razie znacznie wyższy niż w przypadku czynów nieumyślnych¹⁴.

Po trzecie, również wzgląd na wynikającą z art. 2 Konstytucji RP zasadę demokratycznego państwa prawnego oraz sprawiedliwości społecznej zmusza do zajęcia stanowiska, że zbrodnia m.in. z powodu charakterystycznej dla jej strony podmiotowej w postaci umyślności musi spotykać się z surową reakcją państwa. W świetle wyżej wymienionych zasad można przyjąć, że o wysokim stopniu naganności zbrodni świadczy m.in. umyślność zachowania sprawcy. A zatem zbrodnie muszą spotykać się z surową karą, której uzasadnienia trzeba poszukiwać nie tylko w stronie przedmiotowej takiego czynu, ale również w jego stronie podmiotowej.

¹⁴ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 37.

Po czwarte, wyjątkowy charakter nieumyślności, która zastrzeżona została tylko dla występków w art. 8 k.k., nie pozwala rozciągać tej klauzuli także na zbrodnie. Wykładnia tego przepisu nie pozostawia żadnych wątpliwości, że nieumyślność w jakiegokolwiek postaci wiąże się z występami, a nie ze zbrodniami.

Konieczność przypisania umyślności odnośnie do wszystkich znamion czynu o randze zbrodni nie popada w kolizję z sytuacją, w której na zasadzie kumulatywnej kwalifikacji prawnej zbiega się przepis o zbrodni z przepisem typizującym czyn nieumyślny (np. sprawca jednym czynem zabija człowieka, a u innego nieumyślnie powoduje średni uszczerbek na zdrowiu; art. 148 § 1, art. 157 § 3 w zw. z art. 11 § 2 k.k.). Trzeba však pamiętać, że dowodzenie wyczerpania znamion strony podmiotowej musi odnosić się do poszczególnych zbiegających się przepisów. W takiej sytuacji konieczne jest wykazanie, że znamiona zbrodni zostały wyczerpane umyślnie. Nie ma żadnej sprzeczności między koniecznością wykazania umyślności w zakresie przepisu typizującego zbrodnie a nieumyślności w zakresie pozostającego w zbiegu rzeczywistym przepisu o nieumyślnym występku. Obydwa przepisy dotyczą bowiem różnych wycinków rzeczywistości, dlatego można do nich odnosić różne postacie strony podmiotowej, tj. takie, których wymagają poszczególne zbiegające się przepisy. W przedstawionej sytuacji będziemy mieli do czynienia z przestępstwem jednocześnie umyślnym i nieumyślnym, przy czym konstrukcja taka nie ma nic wspólnego z kombinowaną stroną podmiotową, która występuje w granicach jednego przepisu.

423

Typy kwalifikowane przez następstwo o randze zbrodni

W doktrynie prawa karnego różnie ocenia się wprowadzenie do Kodeksu karnego z 1997 r. typów kwalifikowanych przez następstwo o randze zbrodni.

Według przywołanego już wyżej poglądu A. Zolla „możliwe jest, że czyn zabroniony stanowiący z uwagi na wysokość ustawowego zagrożenia zbrodnie będzie realizować też znamiona typu kwalifikowanego przez następstwo, które może nie być objęte zamiarem (art. 166 § 3 k.k.)”¹⁵. Autor tym samym dopuszcza możliwość objęcia części znamion przedmiotowych zbrodni (w tym przypadku następstwa, a więc dalszego skutku) nieumyślnością.

¹⁵ A. Zoll, [w:] *Kodeks...*, s. 142.

Nieco inaczej typy kwalifikowane przez następstwo o randze zbrodni ocenia A. Grześkowiak, która wskazuje, że tam, gdzie w grę wchodzi kombinacja umyślności z nieumyślnością, o zbrodni mowy być nie może, albowiem ich strona podmiotowa nie jest jednolita¹⁶. Oznacza to, że mimo iż w takich przypadkach spełnione są warunki uznania za zbrodnię w zakresie surowości grożącej kary zgodnie z art. 7 § 1 k.k., to i tak takiego czynu – z powodu strony podmiotowej – nie można za zbrodnię uznać. Wnosić zatem należy, że Autorka te typy traktuje jako występki.

Z kolei T. Przesławski podkreśla, że w obecnie obowiązującym Kodeksie karnym mamy do czynienia tylko z jednym przypadkiem zbrodni kwalifikowanej przez następstwo, a mianowicie w art. 166 § 3 k.k. Zdaniem Autora jest to przestępstwo umyślnie-nieumyślne, a z uwagi na kryterium sankcji wskazane w art. 166 § 3 k.k. musi być zakwalifikowane jako zbrodnia¹⁷.

Problem kolizji między zasadami odpowiedzialności za następstwo o randze zbrodni a regułą wyrażoną w art. 8 k.k. dostrzega G. Bogdan. Autor ten, dokonując rekonstrukcji strony podmiotowej czynu stypizowanego w art. 166 § 3 k.k., stwierdza, że uregulowanie to popada w kolizję z interpretacją gramatyczną przepisu art. 8 k.k., który stanowi, że zbrodnię można popełnić tylko umyślnie. Podkreśla jednak, że nieumyślność dotycząca następstwa określonego w art. 166 § 3 k.k. nie przesądza nieumyślnego charakteru całej zbrodni określonej w tym przepisie¹⁸.

Zdecydowana większość przedstawicieli nauki prawa karnego, dokonując analizy przepisu art. 166 § 3 lub art. 156 § 3 k.k., jednoznacznie kojarzy je z art. 9 § 3 k.k. i przyjmuje, że następstwa wskazane w tych przepisach muszą być objęte nieumyślnością. Tezy takiej nie konfrontują jednocześnie z art. 8 k.k.¹⁹

¹⁶ A. Grześkowiak, *Komentarz...*, Legalis.

¹⁷ T. Przesławski, *Komentarz...*, teza 6.

¹⁸ G. Bogdan, *Komentarz do art. 166*, [w:] A. Zoll, W. Wróbel (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117–211a*, Warszawa 2017, Lex 2019, teza 10.

¹⁹ Tak np. na gruncie art. 166 k.k. zob.: R.A. Stefański, *Komentarz do art. 166*, [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, Lex 2019, teza 8; M. Kulik, *Komentarz do art. 166*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, Lex 2019, teza 8; J. Piórkowska-Flieger, *Komentarz do art. 166*, [w:] T. Bojarski (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, Lex 2019, teza 5; na gruncie art. 156 § 3 k.k. zob.: M. Budyn-Kulik, *Komentarz do art. 156*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, Lex 2019, teza 13; V. Konarska-Wrzošek, *Komentarz do art. 156*, [w:] V. Konarska-Wrzošek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018, Lex 2019, teza 7; A. Zoll, *Komentarz do art. 156*, [w:] A. Zoll, W. Wróbel (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117–211a*, Warszawa 2017, Lex 2019, teza 41; L. Tyszkiewicz, *Komentarz*

Pogląd zaprezentowany przez A. Zolla, że w razie zbrodni kwalifikowanej przez następstwo może ono nie być objęte zamiarem, popada w kolizję z art. 8 k.k., który – jak podkreślono wyżej – wymaga w przypadku tej kategorii czynów zabronionych umyślności w stosunku do wszystkich jej znamion przedmiotowych. Jedyny argument, który można przytoczyć na obronę stanowiska tego Autora, to ten, zgodnie z którym taka konstrukcja prawna stanowi wyjątek od zasady wyrażonej w art. 8 k.k., iż zbrodnię można popełnić wyłącznie umyślnie. Problem jednak w tym, że uregulowanie to nie stanowi, że zasada taka obowiązuje, chyba że ustawa stanowi inaczej, a poza tym kategoriyczny charakter tego przepisu („tylko umyślnie”) wskazuje raczej na to, że ustawodawca nie zakłada możliwości przyjęcia jakichkolwiek wyjątków od tej reguły. Również uznanie, że zbrodnia kwalifikowana przez nieumyślne następstwo stanowi w istocie czyn umyślny w ślad za poglądem, że typy oparte na klasycznej konstrukcji *culpa dolo exorta* są umyślne, albowiem typ wyjściowy jest umyślny, nie rozwiązuje problemu. Następstwo należy wszak do znamion takiego czynu zabronionego, a skoro może być objęte nieumyślnością, to nie ulega wątpliwości, że część znamion takiej zbrodni również nieumyślnością jest objęta. I w takim przypadku dochodzi do naruszenia przepisu art. 8 k.k.

Wydaje się, że nie sposób również zaakceptować poglądu A. Grześkowiak, która uważa, że w przypadku czynów kwalifikowanych przez następstwo nie można mówić o zbrodni, skoro następstwo może być objęte nieumyślnością. Należy bowiem podkreślić, że o tym, czy dany czyn zabroniony ma rangę zbrodni czy też występku, nie decyduje konstrukcja typu, jako kwalifikowanego przez następstwo, a tym samym strona podmiotowa, lecz zagrożenie ustawowe, o którym mowa w art. 7 § 1 k.k. Jeśli przestępstwo jest zagrożone karą nie niższą niż 3 lata pozbawienia wolności albo karą surowszą, to nawet jeśli jest to typ kwalifikowany przez następstwo, musi być on uznany za zbrodnię.

Myli się T. Przesławski, twierdząc, że w Kodeksie karnym przewidziano tylko jeden przypadek zbrodni kwalifikowanej przez następstwo w art. 166 § 3 k.k., albowiem inny przykład znajduje się w art. 156 § 3 k.k.

do art. 156, [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, Lex 2019, teza 8; M. Szwarczyk, *Komentarz do art. 156*, [w:] T. Bojarski (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, Lex 2019, teza 5; K. Wiak, *Komentarz do art. 156*, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, Legalis, teza 3; R. Kokot, *Komentarz do art. 156*, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, Legalis, teza 56; R.A. Stefański, *Komentarz do art. 166*, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, Legalis, teza 20; R.G. Hałas, Z. Gądzik, *Komentarz do art. 166*, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, Legalis, teza 9.

Uregulowanie zawarte w art. 7 § 1 k.k. ma charakter bezwzględnie obowiązujący i bez wyjątku nakazuje traktować jako zbrodnie wszystkie te typy czynów zabronionych, w których sankcja nie jest niższa od 3 lat pozbawienia wolności. Wobec powyższego wskazane wyżej typy czynów z art. 156 § 3 i art. 166 § 3 k.k. oraz nowy typ z art. 197 § 5 k.k. muszą być traktowane jako zbrodnie. Zakwalifikowanie określonego czynu zabronionego do kategorii zbrodni determinuje sposób postrzegania strony podmiotowej takiego czynu. Skoro przepis art. 8 k.k. wyraźnie zastrzega umyślność dla zbrodni, to należałoby przyjąć, że następstwo kwalifikujące zbrodnię również musi być objęte umyślnością.

Takie rozwiązanie mogłoby jednak popadać w kolizję ze sposobem pojmowania art. 9 § 3 k.k., na gruncie którego przyjmuje się powszechnie, że następstwo musi być objęte nieumyślnością. Wydaje się jednak, że uważna lektura tego unormowania, a także wzgląd na zasadę *lege non distinguente* nie uniemożliwia wykładni, zgodnie z którą następstwo może być objęte umyślnością. Trzeba wszak przypomnieć, że przepis art. 9 § 3 k.k. uzależnia odpowiedzialność za następstwo kwalifikujące od przewidywania lub możliwości jego przewidywania. Nie ulega wątpliwości, że możliwość przewidywania implikuje nieumyślność, ponieważ zakłada brak przewidywania następstwa. Natomiast druga alternatywa w postaci przewidywania następstwa przynajmniej literalnie zakłada przewidywanie i godzenie się na następstwo (zamiar ewentualny), a także przewidywanie tego następstwa bez woli jego spowodowania (nieumyślność świadoma). Oznaczać by to musiało, że w przypadku zbrodni kwalifikowanej przez następstwo – aby nie popaść w kolizję z treścią przepisu art. 8 k.k. – należałoby przyjąć pierwszą ze wskazanych alternatyw, a więc konieczność wykazania odnośnie do następstwa zamiaru ewentualnego. Dzięki temu zbrodnia kwalifikowana przez następstwo polegałaby w całej rozciągłości na umyślności.

Za taką wykładnią przepisów typizujących zbrodnie kwalifikowane przez następstwo przemawia również porównanie sankcji za te przestępstwa z karami grozącymi za analogiczne typy umyślne, do których znamion należy identyczny skutek jak następstwo kwalifikujące zbrodnię. I tak na gruncie przepisu art. 166 § 3 k.k. następstwo w postaci śmierci człowieka lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu wielu osób podlega karze od 5 do 15 lat pozbawienia wolności, 25 lat pozbawienia wolności lub dożywotniego pozbawienia wolności, podczas gdy zabójstwo w typie z art. 148 § 1 k.k. zagrożone jest karą od 8 do 15 lat pozbawienia wolności, 25 lat pozbawienia wolności lub dożywotniego pozbawienia wolności, a umyślne spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, o którym mowa w art. 156 § 1 k.k., zagrożone jest karą na czas

nie krótszy niż 3 lata pozbawienia wolności, do lat 15 (surowsza kara w art. 166 § 3 k.k. w zakresie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu wynika z wielości osób). Z kolei zbrodnia z art. 156 § 3 k.k. kwalifikowana przez następstwo w postaci śmierci człowieka jest zagrożona karą od 5 lat pozbawienia wolności, 25 lat pozbawienia wolności albo karą dożywotniego pozbawienia wolności, co zbliża ją do sankcji przewidzianej w art. 148 § 1 k.k. Nowy typ przestępstwa z art. 197 § 5 k.k. przewidziany na mocy ustawy nowelizującej Kodeks karny z dnia 13 czerwca 2019 r. kwalifikowany przez następstwo w postaci śmierci człowieka będzie zagrożony karą pozbawienia wolności od 10 do 30 lat lub dożywotnim pozbawieniem wolności, co jest zagrożeniem identycznym jak w art. 148 § 1 k.k. w nowym brzmieniu na gruncie tejże ustawy. Zbliżone zagrożenia w zbrodniach kwalifikowanych przez następstwa do zagrożeń przewidzianych w analogicznych typach umyślnych, do których znamion należy taki sam skutek jak to następstwo, nakazuje przyjąć z systemowego punktu widzenia, że ustawodawca podobnie postrzega naganność spowodowania takiego skutku również z perspektywy strony podmiotowej.

Na pierwszy rzut oka propozycja, aby zbrodnię polegającą na następstwie określonego czynu obejmować w całości umyślnością, może powodować problem z kwalifikacją prawną czynu. Rodzi się pytanie, czy w takim przypadku nie należałoby stosować kwalifikacji kumulatywnej z przepisem typizującym umyślne spowodowanie skutku tożsamego z owym następstwem. Uznanie, że następstwo opisane w art. 156 § 3 k.k. musi być objęte umyślnością, może rodzić potrzebę stosowania łącznie z tym przepisem art. 148 § 1 k.k. Umyślność co do następstwa z art. 166 § 3 k.k. może rodzić potrzebę zbiegu kumulatywnego z art. 148 § 3 lub art. 156 § 1 k.k. w zależności od tego, czy następstwo polegało na śmierci wielu osób czy też na ciężkim uszczerbku na zdrowiu wielu osób. Wydaje się jednak, że w takim przypadku (tj. w sytuacji umyślności odnośnie do następstwa) nie będzie potrzeby kumulatywnej kwalifikacji prawnej, ponieważ treść art. 156 § 3 k.k. jest bogatsza od art. 148 § 1 k.k., wskazuje wszak dodatkowo na źródło skutku w postaci śmierci człowieka, podobnie jest na gruncie art. 166 § 3 k.k. Zawartość kryminalną czynu w pełni oddaje zatem art. 156 § 3 oraz art. 166 § 3 k.k. Przyjmując proponowane w niniejszym opracowaniu rozwiązanie w zakresie strony podmiotowej zbrodni kwalifikowanej przez następstwo, trzeba stwierdzić, że z kolei w razie nieumyślnego spowodowania skutków opisanych w art. 156 § 3 i art. 166 § 3 k.k. konieczne będzie odwołanie się do odpowiednich przepisów o typach nieumyślnych penalizujących spowodowanie takiego skutku. W tym przypadku kumulatywna kwalifikacja będzie konieczna (np. art. 156 § 1 i art. 155 w zw. z art. 11 § 2 k.k.; art. 166 § 2 i art. 155 § 1 w zw. z art. 11 § 2 k.k.).

Oczywiście prezentowany sposób rozwiązania zasygnalizowanego problemu naraża się na zarzut błędnej wykładni przepisu art. 9 § 3 k.k., który z systemowego punktu widzenia, z powodu wyraźnego nawiązania do § 2 tego przepisu, należałoby raczej wyklądać w ten sposób, że przewidywanie następstwa nawiązuje do nieumyślności świadomej, a możliwość przewidywania nawiązuje do nieumyślności nieświadomej. Zatem wykładnia systemowa art. 9 § 3 k.k. nakazywałaby przyjęcie, że następstwo zawsze musi być objęte nieumyślnością, skoro przepis nawiązuje swoją treścią do art. 9 § 2 k.k., a nie do art. 9 § 1 k.k. Należy jednak zadać sobie pytanie, czy z gwarancyjnego punktu widzenia lepiej przyjąć, że w przypadku zbrodni kwalifikowanej przez następstwo powinno być ono objęte umyślnością i tym samym dokonać wykładni zawężającej zakres kryminalizacji zgodnej z treścią art. 8 k.k., czy też uznać w zgodzie z art. 9 § 3 k.k., że następstwo musi być objęte nieumyślnością, co prowadzi do obrazu art. 8 k.k. Prawda jest taka, że żadne z tych rozwiązań nie jest idealne, gdyż każde z nich prowadzi do naruszenia albo art. 9 § 3 k.k., albo art. 8 k.k. W takiej sytuacji należy jednak wybrać takie, które jest korzystniejsze dla sprawcy. Obiektywnie trzeba jednak wskazać, że analizowany tutaj problem rozwiązałoby unikanie przez ustawodawcę kreowania zbrodni kwalifikowanych przez następstwa.

Literatura

- Bogdan G., *Komentarz do art. 166*, [w:] A. Zoll, W. Wróbel (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117–211a*, Warszawa 2017, Lex 2019.
- Budyn-Kulik M., *Komentarz do art. 156*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, Lex 2019.
- Gimbut A., *Następstwa czynu, od których zależy wyższa karalność w prawie polskim i na tle porównawczym*, Warszawa 1966.
- Glaser S., *Przestępstwa kwalifikowane przez następstwa (skutek) i przedmiotowe warunki karalności a polski kodeks karny*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1933, nr 25–27.
- Grześkowiak A., *Komentarz do art. 8*, [w:] A. Grześkowiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, Legalis 2019.
- Hałas R.G., Gądzik Z., *Komentarz do art. 166*, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, Legalis 2019.
- Kochanowski J., *Czy zbrodnię można popełnić z winy mieszanej?*, „Państwo i Prawo” 1970, nr 12.
- Kokot R., *Komentarz do art. 156*, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, Legalis 2019.

- Konarska-Wrzosek V., *Komentarz do art. 156*, [w:] V. Konarska-Wrzosek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018, Lex 2019.
- Kulik M., *Komentarz do art. 166*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, Lex 2019.
- Makarewicz J., *Wykładnia kodeksu karnego. II. Dolus praesumptus*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1934, nr 11.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Michalski B., *Ustawowe regulacje klauzuli nieumyślności*, „Państwo i Prawo” 1994, nr 7–8.
- Mozgawa M., *Komentarz do art. 8*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, Lex 2019.
- Piórkowska-Flieger J., *Komentarz do art. 166*, [w:] T. Bojarski (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, Lex 2019.
- Przesławski T., *Komentarz do art. 8*, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, Legalis 2019.
- Stefański R.A., *Komentarz do art. 166*, [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, Lex 2019.
- Stefański R.A., *Komentarz do art. 166*, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, Legalis 2019.
- Szwarczyk M., *Komentarz do art. 156*, [w:] T. Bojarski (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, Lex 2019.
- Tyszkiewicz L., *Komentarz do art. 156*, [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, Lex 2019. 429
- Wiak K., *Komentarz do art. 156*, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, Legalis 2019.
- Zoll A., *Komentarz do art. 156*, [w:] A. Zoll, W. Wróbel (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117–211a*, Warszawa 2017, Lex 2019.
- Zoll A., Wróbel W. (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz do art. 1–52*, Warszawa 2016.

Orzecznictwo

- Wyrok SN z dnia 5 października 1962 r., I K 496/62, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Izba Wojskowa” 1963, nr 9, poz. 177.
- Wyrok SN z dnia 2 maja 1974 r., III KR 5/74, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Izba Wojskowa” 1974, nr 9, poz. 171.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 21 stycznia 1958 r. o wzmożeniu ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstwa (Dz.U. Nr 4, poz. 11 ze zm.).
- Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 773).